

др *Нага* ТОДОРОВИЋ
ванредни професор Правног факултета у Крагујевцу

КРИЗЕ У БАНКАРСКОМ СИСТЕМУ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

Резиме

У Русији су банкарске кризе имале системски карактер и биле геотранзијорној њућа, али и ујицаја њроцеса њлобализације. Последња криза која је захвајила банкарски секѡор Русије 2008. ѡдине, насѡала је као ѡследица ѡѡрешне инвестѡиционе сѡрашѡеије у ѡсловиу харѡијама од вредности и ѡреливања хѡѡѡекарне кризе из САД-а. Анѡѡкризне мере у макроекономској ѡѡлиѡици Русије, усмерене су на заусѡављање финансијске кризе и сѡречавање укључивања већѡ броја ѡривредних субјекаѡа.

Руски банкарски систем ѡреба да буде усѡројен ѡако да се ѡѡућѡи ефикасно уѡрављање унуѡрашњим кредитњим ризицима. Држава, са своје сѡране, ѡреко овлашћених ѡрѡана мора доѡринѡѡи да се редѡфинише систем банкарске реѡулаѡиве у Русији и одреди месѡо врховној реѡулаѡѡора у банкарском секѡору.

Кључне речи: *банке, ѡлобализација, банкарске кризе, уѡрављање ризи-ком.*

Пословање банака у савременим тржишним условима повезано је са одређеним ризицима. Нови кредитни производи доносе профите, али и повећање трошкова кредитног пословања, као што су трошкови везани за проверу кредибилитета, надзор над кредитима, обезбеђење сигурности и управљање ризиком.

Глобална рецесија која је прво захватила финансијски сектор у САД није заобила земље транзиције, па ни Русију. Банке су поред обављања класичних кредитно-депозитних послова све више укључене у трансакције са ефектима,¹ што указује да у пословању мора да се мењају позиције актуелних пословних политика банака.

Нови трендови у банкарској индустрији широм света су везани за њихову улогу на финансијском тржишту и односе се на глобализацију, концентрацију банака и нетрадиционално банкарство. То је генерисало нове проблеме у банкарском сектору. Из прошлости су нам добро познати стари проблеми банака као што су навале на банке („јуриши улагача на благајне“) који нису ишчезли, али су дошли и нови који су данас актуелни, а могли би се препознати као „навале банака на дужнике“.

Глобализација финансијских тржишта довела је до тога да се банке отисну у потрази за профитом на инострана тржишта, како би кредитирале странце или пословале са хартијама од вредности на страним тржиштима. Талас глобализације захватио је и банкарски сектор бивших командних економија као што је руска економија, која се нашла на путу транзиције, односно преласка на нови тржишни концепт привређивања.

Политички, економски и војно велика сила, Русија није успела банкарски систем да изолује од кризних удара. Узроци кризе у банкарском систему Русије су различити и могу се глобално свести на унутрашње, системске узроке и спољашње.

Пошто у последње време руска економија бележи успон, руски капитал пробија националне границе, постоји потреба да у стручној, економској и правној литератури оживи интересовање за проучавање позитивних и негативних трендова у руској економији.

I Банкарски систем Руске Федерације – основне карактеристике

Банкарски систем Руске Федерације обухвата Банку Русије, кредитне организације као и филијале и представништва страних банака.² Закон о банкама Руске Федерације из 1996. године поставио је основне принципе на којима почива банкарски систем Русије. Особености руског банкарског система су двојна структура и банкарски надзор, који обавља

1 Ефекти су дугорочне хартије од вредности које су у промету на тржишту капитала.

2 Федерални закон Руске Федерације о банкама и банкарској делатности, СЗ РФ, 1996, No 6, стр. 492.

Централна банка Руске Федерације. Двојна структура банкарског система огледа се у постојању горњег (вишег) и доњег (нижег) нивоа.

Горњи ниво представља Банка Русије као врховна монетарна установа која управља банкарским системом. Надлежности Централне банке Русије нормативно су регулисане Законом о Банци Русије из 2002. године.³ Банка Русије креира монетарно кредитну политику, врши надзорне функције над кредитним организацијама и примењује мере одговорности за њихове прекршаје. Банкарске операције обавља са руским и страним кредитним организацијама, као и са Владом Руске Федерације, репрезентним извршним органима државне власти, државним ванбуџетским фондovima, војним организацијама.⁴ Из овако дефинисане улоге Централне банке Русије произилази да она нема право обављања банкарских операција са правним лицима која нису кредитне организације⁵ и са физичким лицима (изузетак су лица на служби у оружаним снагама и чиновници Банке Русије). Банка Русије не може додељивати кредите предузећима и организацијама, нити може директно излазити на банкарско тржиште.

Доњи (нижи) ниво банкарског система чине кредитне организације и филијале и представништва страних банака. Ове организације обављају класичне кредитно-депозитне послове, врше посредовање у трансакцијама, у складу са прописима и процедуром прописаном од стране Централне банке Русије.

Банкарска контрола коју обавља Централна банка Русије у последње време због новијих кризних догађања се поопштава у смислу детаљније нормативне регулативе, проширивања захтева за контролу плаћања. Међутим, то отвара једно ново питање, а то је реформисање улоге Централне банке и унификације контролне, регулаторне функције у смислу стварања јединственог мегарегулатора за контролу финансијских тржишта.

Структура контролних органа у банкарском систему различита је од земље до земље и одражава политичке прилике, ступањ економског развоја, традицију. Глобално посматрано у свету данас преовлађују три система банкарске контроле. То су системи у којима Централна банка представља врховни банкарски регулатор (В. Британија, Италија), за-

3 Федерални закон Руске Федерације о Централној банци (Банка Русије) СЗ РФ, 2002, No 28, стр. 2790.

4 О. А. Тарасенко, Е. Г. Хоменко, *Банковская система Российской Федерации и ее антикризисное регулирование*, 2009, стр. 11.

5 Под кредитним организацијама у руском банкарском систему подразумевају се правна лица која ради остваривања добити, а на основу посебне дозволе (лиценце) Банке Русије обављају банкарске операције предвиђене законом.

тим системи у којима контролу банкарског сектора обављају други специјализовани органи (Канада, Аустрија) и на крају системи у којима контролу обављају централне банке заједно са другим органима (САД, Француска, Швајцарска).⁶

Строго нормативно посматрано руски систем банкарске контроле могао би се подвести под овај први систем у свету где Централна банка обавља улогу водећег регулатора. У пракси Банка Русије заједно са другим органима врши контролу банкарског система.

Претходна разматрања указују на неке особености руског банкарског система. То је пре свега, национални карактер, ослањање на сопствени, а не инострани капитал. То је за руске прилике одраз националног и политичког суверенитета и економске независности. Поред националног предзнака руски банкарски систем има универзални карактер, што значи да не постоји подвојеност између комерцијалног и инвестиционог банкарства.

II Кризе у банкарском систему Руске Федерације

Финансијска тржишта су данас у свету веома развијена и изложена процесу институционализације и глобализације. Банкарски сектор који је саставни део финансијских тржишта и поред сложених система контроле и надзора није имун на банкарске кризе које потресају земље са различитим облицима економских система.

Финансијски систем САД је дуго времена имао превласт у светској економији. Последња финансијска криза избила је крајем 2007. године у финансијском сектору САД, на хипотекарном тржишту. Кризе у великој мери иницирају реформе банкарског система. САД су школски пример за то. Радикалне реформе банкарског система у САД везане су за стварање система Федералних резерви 1913. године, одвајање комерцијалног од инвестиционог банкарства 1933. године (*Glass-Steagall*-ов закон), обједињавање система осигурања комерцијалних банака и штедионица 1989. године и доношење *Gramm Leach-Bliley* закона 1999. године.⁷

6 У САД је веома сложена регулаторна структура банкарског система, с обзиром на постојање федералног и државног овлашћења и супервизије комерцијалних банака. Банке са државним овлашћењем које су чланице Система Федералних резерви имају Федералне резерве као примарног регулатора. Банке с федералним овлашћењем су под супервизијом Финансијског контролора валуте у оквиру Трезора САД. Пошто су и банке с федералним овлашћењем чланице Система Федералних резерви, поставља се питање ко је главни регулатор. Опширније види: Lawrence S. Ritter, William L. Silber, Gregory F. Udell, *Principles of money, banking, and financial markets*, New York, 2004, стр. 312.

7 *Idem.*, стр. 253.

У Русији су банкарске кризе биле део транзиторног пута, али и резултат глобализације. Кризни циклуси у банкарском сектору Русије смењују се са различитим интензитетом од краја 1980. године када су основане прве комерцијалне банке. Од тада Русију је потресла једна системска криза 1998. године и неколико локалних криза од којих је по интензитету и последицама била најјача криза из 2004. године. Највећу пажњу стручне јавности изазива последња банкарска криза из 2008. године.

Међузависност националних економија је данас реалност. Роба, новац, капитал и услуге пробијају националне границе и ти процеси нису заобишли ни руску економију. Она је после вишегодишњег суспендовања тржишних закона од командне економије прерасла у отворену тржишну економију.

Глобализација као процес повезивања националних тржишта у међународно финансијско тржиште, довела је до либерализације националних законодавстава, поједностављења процедуре кретања капитала и роба, настајање бивалутног система и конкуренције између водећих светских валута \$ и €.

У Русији банкарски систем има национални карактер, али ипак држава није успела у новим условима да стави под контролу пословање банака. Оне се у потрази за профитом ослобађају државних стега и наступају на међународном финансијском тржишту за сопствене интересе, утичући на тај начин на формирање економских параметара као што су валутни курсеви и каматне стопе.

Русија се као и многе земље света нашла на удару глобализације, настојећи да ојача своју конкурентску позицију на међународном тржишту кроз привлачење страних инвеститора и омогућавање националним банкама да узму учешће у операцијама на светском финансијском тржишту. Национални банкарски систем није био довољно оснажен да је могао без последица да подржи нове финансијске производе банака који носе елеменат иностраности (операције са хартијама од вредности и кредити у страниој валути). Када резиденти имају могућност да отварају рачуне у страним банкама, то доводи до одлива сигурних и солвентних банкарских клијената. Емпиријска истраживања указују да избијање валутне кризе у било којој земљи, повећава вероватноћу валутних криза у суседним земљама за око 8%. У руској стручној економској литератури користи се термин „инфекција“ и формирају се посебне табеле „заразности“ по којима се сваке године врши тестирање финансијских тржишта на издржљивост од глобалних „инфекција“.⁸

8 Бирюкова Е. С., Калытрин А. В., *К вопросу о системной классификации банковских рисков // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Серия: общественные науки*, 2003, No 52, стр. 9.

Валутна криза се манифестује као поремећај на тржишту новца, нагло варирање новчаног курса, девалвација националне валуте. Варирање курса страних новчаних средстава може проузроковати поремећаје у домаћем банкарском систему, што се у Русији и догодило. Руске банке су добиле повољне кредите у иностранству и одобравале та средства под својим условима руским привредним субјектима. Убрзо су банке биле суочене са проблемом недостатка акумулираних новчаних средстава за отплату обавеза западним повериоцима. Влада Руске Федерације је била принуђена да издвоји 50 милијарди рубаља за отплату дугова руских банака страним кредиторима.⁹

Нагло слабљење курса националне валуте изазвало је неповерење становништва у банкарски систем и проузроковало талас „психолошких очекивања“. Масовно су се повлачили депозити из банкарског система, што је био први знак кризе. Централна банка Руске Федерације је настојала да истраје на формирању тржишног курса националне валуте и постепено девалвирала рубљу, јер су златне девизне резерве ограничене и неће моћи дуго да бране рубљу.

Последња банкарска криза у Русији генерисана је потресима на тржишту хартија од вредности. Русија спада у земље које имају банкарско оријентисан финансијски систем за разлику од тржишно оријентисаних финансијских система (САД, Велика Британија). Руски банкарски систем карактерише висок проценат државне својине, учешће банака на тржишту хартија од вредности. У августу 1998. године 76% банкарских улога у економији односило се на инвестирање у државне хартије од вредности (ГКО, ОФЗ).¹⁰ Крајем 1998. године руске банке су претрпеле огромне губитке на тржишту хартија од вредности, али је и даље национални закон дозвољавао приступ банкама на овом сегменту тржишта. Инвестициона активност банака на тржишту хартија од вредности сама по себи је ризична због природе ових финансијских инструмената.

Економски посматрано хартија од вредности је „с једне стране представник капитала, а с друге је капитал сам за себе“.¹¹ То значи да акција као власничка хартија од вредности изражава реални капитал, али и фиктивни.

Реални капитал настаје кроз прву емисију акција, када се прикупља основни (оснивачки) капитал емисијом одређеног броја акција утврђене номиналне вредности. Након прве емисије акција наставља даље „самосталан живот“ на берзи и тада је она оличење фиктивног капитала.

9 Доступно на адреси: www.bankir.ru.

10 О. А. Тарасенко, Е. Г. Хоменко, *нав. дело*, стр. 188.

11 В. И. Колесникова, В. С. Торкановскогo, *Ценные бумаги: Учебник* / Под ред. М., 1999, стр. 71.

Њена тржишна цена може да се удвостручи што повећава њену доходност (принос) и чини је привлачном за инвеститоре. За банке као инвеститоре у хартије од вредности неопходно је да врше оптималан избор и дисперзију ризика. Оптимално је за инвеститора да је хартија у исто време високо приносна, сигурна и ликвидна. У пракси то није могуће. Банка инвеститор је принуђена да врши рационалан избор циљева. Сигурне хартије од вредности крупних и стабилних емитената у пакету банке штите од инфлације, али носе ниже приносе. Банке у својој инвестиционој активности са хартијама од вредности могу улагати у ризичне хартије од вредности које по правилу носе веће приносе. За ову инвестициону стратегију опредељују се банке које желе да шпекулишу на курсној разлици хартија од вредности.

Криза која је захватила банкарски систем Русије 2008. године у основи је имала два преовлађујућа узрока. Један је резултат погрешне инвестиционе стратегије у пословању хартијама од вредности, а други је резултат преливања хипотекарне кризе настале у САД.

Неке руске банке су се отиснуле у шпекулативне трговине на тржишту хартија од вредности, позајмљујући хартије од вредности да би се извукла добит из њихове брзе препродаје. То је амерички изум познат у литератури као куповина на маргини.¹² Банка продаје хартије од вредности које нису у њеном власништву, очекујући пад њихових цена. Ако се прогнозе обистине, хартије од вредности се купе по сниженој цени, врате власницима, а зарађује се одређен проценат добити. Обавеза куповине и продаје хартија од вредности под оваквим условима дефинисана је уговором између купца и продавца под називом РЕПО.¹³ При оваквом закључивању уговора уговорне стране се суочавају са великим потенцијалним добицима у случају испуњења обавеза и великим губицима у случају неиспуњења обавеза.

Учесници ових трансакција (банке) најчешће се задужују посредством брокера, што се дефинише уговором брокерског пословања. Позајмљена средства су и кредитни огранци у односу на власничка средства клијента (банке). „Огранак“ значи да банка може располагати сумом од 10 имајући само 1 рубљу. Банка може веома брзо зарадити, а још брже изгубити што се и догодило. У другој половини 2008. године неколико водећих руских банака нису могле да испуне своје обавезе из РЕПО-а због наглог обезвређивања хартија од вредности које су дате у залог. „Огранак“ је требало враћати, а ликвидних новчаних средстава није било. Према томе, руске банке су одабрале погрешну инвестициону стратегију. У први план су ставиле трку за профитом на рачун лик-

12 Опширније види: F. J. Fabozzi, F. Modigliani, *Capital Markets, Institutions and Instruments*, 2003, стр. 113–114.

13 О. А. Тарасенко, Е. Г. Хоменко, *нав. дело*, стр. 192.

видности и квалитета активе. Настали су велики губици због поновне процене пакета фондова банака који су према подацима Банке Русије 1. октобра 2008. године износили 93,9 милијарди рубаља. То је изазвало талас преузимања контролних пакета акција познатих руских банака. „КИТ ФИНАНС“ као најбоља инвестициона банка земље продата је преко АЛРОСА и РЖД. Контролни пакет акција ВЕЗА БАНКА купила је Спољноекономска банка.¹⁴

Проблеми у финансијском сектору доводе до осипања депозита у банкама што је у економској теорији познато као „ударци улагача на банке“. Паника становништва и психолошка очекивања могу угрозити пословање било које банке.

Руским грађанима су била свежа сећања на кризу 1988. године када је национална валута девалвирала, инфлација обезвредила новчана средства становништва. Одлив депозита је и 2008. године погодио неке руске банке због неповерења улагача, али то није било јачег интензитета. Објашњење за то је стабилније макроекономско окружење 2008. године у Русији у односу на 1988. годину. Русија данас има знатно боље избалансиран однос спољашњег дуга према друштвеном производу и висок ниво златних девизних резерви, што пружа сигурност руској економији.

Оно што преовлађује у руској стручној литератури има један национални предзнак. Негативни трендови у руској економији данас су по мишљењу стручне јавности резултат светске финансијске кризе која је избила у Америци, а Русију само „закачила“. Нервозно понашање становништва и навале на банке је за руске прилике уобичајено понашање становништва у ишчекивању кризе.

Неспорно је светска рецесија условила потресе на финансијском тржишту, али се мора признати да је повлачење улога становништва из банака резултат неповерења у банкарски систем и одсуства регулативе која би штитила улагаче. У Русији је створен систем осигурања улога физичких лица у банкама Русије, а 2008. године дошло је до измене Закона о осигурању улога и повећања максималне суме осигуравајуће надокнаде са сто хиљада рубаља на седамсто хиљада рубаља.¹⁵

Хипотекарно позајмљивање се у Русији од 2008. године па до данас налази у застоју. Истраживања показују да у Русији данас хипотекарно позајмљивање користи око осамсто хиљада породица, чији укупан дуг износи око 1 трилион рубаља.¹⁶

14 О. А. Тарасенко, Е. Г. Хоменко, *нав. дело*, стр. 194.

15 Федерални закон о осигурању улога физичких лица у банкама Руске Федерације, СЗ РФ. 2003. № 52. Ч. I., стр. 5029.

16 См.: И. Невинная, *Квартир не лишайт*, Российская газета, 2008, 11 дек.

Многи руски грађани који су преузели обавезе из уговора о хипотекарном кредиту нису више платежно способни због губитка посла или смањења примања. Држава је преко Агенције за хипотекарно стамбено кредитирање (АИЖК) обезбедила банкама гаранције за хипотекарне кредите. Зајмопримцима је понуђено одлагање отплата које доспевају 2009. године уз нови начин отплате који предвиђа смањење рате и продужење рока отплате кредита.

Америчка хипотекарна криза је угрозила светску економију у целини и банкарски сектор Русије. На удару ове кризе су се прво нашле најмоћније америчке и европске банке, купци хипотекарних хартија од вредности (*Merill Lunch, UBS Citigroup*). Хипотекарне хартије од вредности биле су привлачне и за руске банке. Централна банка Русије нашла се на листи купаца, што је проузроковало додатне потресе. Држава је морала пружити помоћ банкарском сектору. У САД и Европи објављивани су пакети антикризних мера и банкарски сектор захватио је талас национализације. Сличне антикризне мере предузела је и Влада Русије. Међутим, интервенције влада за спашавање посрнутих банака дају резултате на краткорочној основи. Макроекономска политика Русије своди се на предузимање антикризних мера за заустављање финансијске кризе и спречавање укључивања већег броја привредних субјеката.

Антикризне мере имају и негативне пропратне појаве на дужи рок. Пружајући новчану помоћ банкама држава у крајњој инстанци преноси њихове предузетничке ризике на пореске обвезнике. Поред подршке тржишту хипотекарног кредитирања у Русији је донет општедруштвени програм за повећање финансијске писмености становништва.

Улога државних органа у Русији исцрпљује се у предузимању мера за заштиту финансијског система и ублажавање последица кризе. Овом рецепту су углавном прибегле и остале државе у свету. То је довело до санирања последица, а узроци нису отклоњени.

Руски банкарски систем треба да буде устројен тако да се омогући ефикасно управљање унутрашњим кредитним ризицима. Руске банке не могу решења из кризе наћи само позивајући се на „инфекцију“ са америчког финансијског простора, што је неспорно да постоји.

Оне као финансијске институције које послују у новим условима морају водити рачуна о квалитету кредитног пакета. Структура овог пакета треба да буде таква да доноси приносе при дозвољеном нивоу кредитног ризика и нормалној ликвидности. Банке се морају укључити у процену кредитне способности клијента, процену његове пословне репутације. Управљање унутрашњим ризицима и дисперзија ризика је сегмент корпоративног управљања који у руским банкама није оправдао

постојање. Руске банке које су пословале на тржишту хартија од вредности посебно су се и суочиле са проблемима ризика тржишног фонда.

Држава се са своје стране, мора наметнути као регулатор финансијских тржишта и у Русији је улога државе у условима глобализације посебно оснажена. Што се тиче модела банкарског система чини се да за Русију и даље остаје банкарско оријентисан систем као оптимално решење, с обзиром на дугогодишње присуство планске економије, недостатак делотворног система корпоративног управљања и контроле инвеститора.

Nada TODOROVIĆ, PhD

Associate Professor, University of Kragujevac Faculty of Law

CRISES IN BANKING SYSTEM OF RUSSIAN FEDERATION

Summary

The banking crises in Russia had systematic character and have been the part of the transitory process, although they have not remained unaffected by the globalization process.

The latest crisis that adversely struck the Russian banking sector in 2008 was the result of the inadequate investment strategy in dealing with securities, as well as of the mortgage crisis that came from USA. The anti-crisis measures in the Russian macroeconomic policy are directed towards ceasing the further spreading of the financial crisis and including the larger number of economic subjects.

The Russian banking system should be thus structured to allow a more efficient management of internal credit risks. In addition, the state should contribute, through its authorized ministries and agencies, to redefining of the regulations related to the banking system in Russia including the redefined position of the head authority in the banking sector.

Key words: banks, globalization, banking crises, risk management.